

РЕЗЮМЕТА

на трудовете на главен асистент д-р Мария Емилова Пипева,
представени за участие в конкурс за доцент по направление 2.1 Филология (британска
култура и литература), обявен в ДВ бр. 64 от 05.08.2014 г.

Представени са 10 труда (една монография и девет статии), публикувани в периода от 2007 до 2014 г. и представляващи разработки в следните научно-теоретични и тематични полета:

- изследвания на проблеми на межкултурното общуване през преводната рецепция на английска детска литература в България – публикации 1–6;
- съпоставително изследване на англоезичната и българската теоретико-критическа традиция в областта на детската литература – публикация 7;
- наратологични изследвания в областта на модерната и постмодерната английска литература с фокус върху наративните стратегии, функциите на повествователския глас и взаимоотношенията между естетика и етика – публикации 8–10.

Представени са и четири превода на съвременни английски романи за деца – публикации 11–14.

1. Своето в чуждото, чуждото в своето: българските преводи на английска детска литература.

София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014, 272 с.

Теорията и критиката на превода на детска литература е практически неразработена област у нас, което не отговаря на значимостта му в межкултурното общуване и ролята му на лакмус за съществени явления в социокултурните процеси на приемащата среда. Представената монография е принос към запълването на тази празнина в културологичните изследвания и историята на превода в България.

Монографията представлява детайлно интердисциплинарно изследване на българската преводна рецепция на английската детска проза, обхващащо цялата ѝ история до момента (от края на XIX век до началото на второто десетилетие на XXI век). Подходът съчетава макроанализа на изходния и на приемащия социокултурен контекст с микроанализа на преводните текстове – на техните глобални стратегии и конкретни езикови решения. Обединяващият фокус е проследяването на диалектичните взаимоотношения и променливия баланс между „своето“ и чуждото“ в превода, регулирани от изменящите се схващания за детето и детската литература в българската среда.

Уводът очертава обхвата и целите на изследването и пояснява употребата на ключови за него понятия, като „детска литература“ и „английска проза за деца“.

Първа глава е посветена на теоретичните рамки и методологичните подходи, възприети в изследването. Централни за тях са постановките на теорията за полисистемата в нейния класически вид, както и различни нейни по-късни трансформации в културологични и социологически ориентирани схващания за превода. Сред основните аналитични понятия са: межкултурен пренос, репертоар (Итамар Евен-Зохар); преводни норми (Гидеон Тури, Тео Херманс, Райне Мейлартс, Дърк Делабастиа, Антъни Пим, Жозе Ламбер); амбивалентен текст (Зохар Шавит); хабитус и капитал (Бурдийо); патронаж (Андре Льофевр); одомашняване и очуждаване, невидимост на преводача (Лорънс Венути, Антоан Берман). Те са подложени на критична преоценка по отношение на тяхната приложимост в полето на превода на детска литература и особеностите на англо-българския межкултурен пренос.

Втора глава представлява диахронен преглед на конструктите на детското и схващанията за детската литература в българската критическа мисъл – дискурс, който предшества възникването на същинска художествена проза за деца в България и е важен регулатор на преноса на текстове от други литератури. Паралелно се проследяват тенденциите в англоезичната теория и критика на детската литература. Откритите различия се изтъкват като съществени рецепционни филтри.

Трета глава проследява историята на рецепцията на английската детска художествена проза в България, структурирана в четири периода.

От средата на XIX век до 1919 г.

През втората половина на XIX век читателската публика е все още слабо диференцирана, а в първите десетилетия след Освобождението детската литература е необособена част от цялостния проект за европеизация на българската литература и култура. Българска художествена проза за деца на практика не съществува и преводите играят ролята на първична литература и основен източник на нов репертоар. Сред тази преводна литература английската заема скромно място, тъй като е твърде чужда и труднодостъпна, освен чрез езици посредници. Нещо повече, отдава се предпочитание на адресно поливалентни творби, чието предназначение е да образуват и възпитават и деца, и възрастни – например преработени версии на класиците (Дефо, Суифт, Дикенс) и то, в типичния случай, вече претърпели адаптация към други култури. Към началото на новия век рязко нараства популярността на автори като Оскар Уайлд, Ръдиард Киплинг, Фр. Х. Бърнет и Ана Сюзъл, чиито преводи също се ориентират към смесена публика.

Между двете световни войни

През 20-те и 30-те години под патронажа на държавата детската литература се стабилизира като обособена част от българската полисистема с разнообразен собствен репертоар и ролята на превода става по-второстепенна. Макар и броят на преводите от английски да се увеличава, като нараства дялът на прекия превод, най-често текстовете се подлагат на идеологически, структурни и стилистични промени, за да се впишат във възпитателните норми и в съществуващите жанрови модели. Предпочитанието към реалистичното изображение и традиционните патриархални ценности също моделира рецептивните нагласи към по-традиционни, чисто сюжетни четива, които не привличат внимание към своята фикционалност или език.

Периодът на социализма

В периода на класическия сталинизъм писането за деца се превръща в могъщ инструмент за индоктринация и контрол. Преводните норми силно се политизират и налагат превес на руската/съветската литература за деца (достигаща до 90% от преводната продукция за деца в началото на петдесетте години). Културният пренос от Запада е блокиран и нови преводи от английски на практика отсъстват. С постепенното политическо размразяване преводната дейност се съживява и започва да се изплъзва от строгия идеологически надзор. Преводът от английски заема все по-голям дял, а нормите се придвижват по-близо до полюса на жанровата и стилистична адекватност към изходните текстове. Така откъм средата на 60-те започват да се появяват първите издържани в естетическо отношение преводи на класически английски произведения, които и до днес се възприемат като еталон. В противодействие на естетиката на социалистическия реализъм се засилва интересът към литературата на нонсенса и езиковата игра, което благоприятства усвояването на специфичен нов репертоар. От своя страна той подсилва вътрешните тенденции на българската детска литература към реабилитиране на хумора и пародиране на официозните дискурси.

Деветдесетте години и началото на XXI век

С детоталитаризацията на българското общество след 1990 г. и завръщането към диференциран патронаж над културата настъпва стремителен подем в превода за деца, в който англоезичните източници бързо заемат централно място. Тук се обособяват четири основни тенденции: 1) преиздаване на стари преводи; 2) препревеждане на утвърдени заглавия; 3) запълване на рецепционни празнини; 4) синхронизация с процесите в английската детска литература. Най-подробно е разгледана втората тенденция, в теоретичната рамка на така наречената „хипотеза за препревеждането” и нейните критични преосмисляния (А. Берман, И. Гамбие, А. Пим, Л. Венути). В съвременния български контекст непрестанното завръщане към ограничен брой престижни текстове се тълкува като

амбиция за натрупване на икономически и символен капитал, при което обаче в типичния случай се роят нови преводни версии, по-посредствени в езиково и стилистично отношение, а и по-одомашняващи, отколкото предшествениците си от 60-те до 80-те години. Обсъждат се последиците от така създаваната комерсиализирана култура на превода за неговия основен агент, преводача, както и за литературната и интеркултурна компетентност на целевата публика.

В **четвърта глава** се прави подробен сравнителен анализ на преводните версии на няколко творби, оформили българските представи за английската детска литература: „Книга за джунглата“, „Приказки“ от Ръдиард Киплинг, „Алиса“, „Мечо Пух“ и „Питър Пан“. Дискурсивните стратегии и стилистични решения на преводачите се разглеждат като продукт на преобладаващите в периода норми и като проекции на различни културно обусловени представи за детето, като наред с това се отчитат и индивидуалните нагласи на преводачите (често с препратки към други техни преводи и за деца, и за възрастни). Сравнителната перспектива се обогатява и чрез съпоставки с рецепцията на тези творби в други страни (Русия, Германия, Франция, Полша, Израел и др.).

В **заключителната глава** се обобщават системните ограничения на българския културен контекст (рецепционните филтри), с които може да се обясни закъснялата и доскоро доста консервативна рецепция на английската детска литература у нас. Изтъква се обаче, че независимо от всичко чрез англорецепцията родната ни детска литература се обогатява с различни, много специфични образи на детството и с нов жанров и стилистичен репертоар. Най-осезаемите резултати от този межкултурен пренос са: утвърждаването на нонсенсовата естетика и езиковата игра, които днес са част от нормата за детска литература; въвеждането на възрастово амбивалентни текстове, чужди на домашната традиция, някои от които участват в оформянето на алтернативния детски канон в периода на социализма; въвеждането на модела на междупоколенческият роман. Накрая се набелязват някои насоки за бъдещи изследвания в тази област.

Следващите пет статии представляват по-ранни разработки на проблематика от монографията и са включени в нея, в разгърнат, преработен и осъвременен вид.

Статии [3] и [4] са написани на английски език и представят важни аспекти от разработената проблематика на по-широка, международна публика.

2. „Приказките на Ръдиард Киплинг: интертекстуалност, метафикционалност и превод“. *Литературни пространства без граници.* Юбилеен сборник в чест на проф. д-р Надежда Дакова-Аксентиева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008, 222–234.

Статията предлага оригинален прочит на Киплинговите „Приказки“ (които не са били обект на задълбочен критически анализ в литературата върху Киплинг). Чрез изследване на

техните интертекстуални и метафикционални стратегии (използващо постановки на Джонатан Калър, Патриша Уо и Линда Хъчън), се разкрива наративната им сложност и се демонстрира един силно амбивалентен модел на властови взаимоотношения между разказвач и имплицитен читател, който ги прави рядък за времето си „писателски“ текст (по Ролан Барт). Тези повествователни особености, както и жанровото и стилистично своеобразие на приказките дълго време затрудняват пълноценния им пренос в българската среда и те са подложени на различни манипулации, заличаващи тяхната чуждост. Статията използва подхода на полисистемната теория на превода, за да разгледа метаморфозите на приказките в България в преводите им от първите десетилетия на двадесети век, както и възстановяването на тяхната многопластовост във вече класическия превод на Валери Петров от 1972 г.

3. “The Bulgarian Jungle Books”. *Boundaries, Boundary Crossing, Cross-Boundary Transfer*. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“, 2009, 146–154.

Статията прави преглед на българските преводи на Киплинговите „Книги за джунглата“ от първата поява на части от тях през 1907 г. до 2006 г. Разглежда се техният културен статус в различните периоди на рецепция – придвижването им от образци на модерната проза до литературна класика за деца. В светлината на полисистемната теория се обсъждат разнообразните идеологически и стилистични адаптации, на които са били подлагани текстовете, издателските политики и практики, и начините, по които те повлияват възприемането на творбата.

4. “Translating and Publishing for the 21st-century Child in Bulgaria: A Case Study”. *Peregrinations of the Text: Reading, Translation, Rewriting. Essays in Honour of Alexander Shurbanov*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013, 317–322.

Статията разглежда някои тенденции в превеждането на литература за деца, отприщени от социополитическите и икономически промени през 90-те години на ХХ век. Проследяват се признаците за трансформиране на преводните норми и се подлагат на критична преоценка класическите за дескриптивното преводознание понятия „адекватност“ и „приемливост“, въведени от Гидеон Тури. Фокус на изследването е поредицата на Книгоиздателска къща „Труд“ „Златни детски книги“, която обаче е показателна за подходите към преводната детска литература в настоящето. Конкретни практики на преиздаване и препревеждане се разглеждат като част от една комерсиализирана култура на превода не само в полето на детската литература. Тя допринася за тривиализацията и деисторизацията на превода и за невидимостта на преводача в общественото пространство. Като особено болезнен проблем се изтъква упадъкът на редакторската институция, което пък поощрява аматьорството в преводаческите практики. Така се повдигат общественозначими въпроси, актуални изобщо за съвременното състояние на превода у нас.

5. „Как Кристофър Робин стана Бебо Червенушко: българската рецепция на „Мечо Пух““. *Научни трудове на ПУ „Паисий Хилендарски“*, Филологически факултет, т. 50, кн. 1, сб. Г. УИ „Паисий Хилендарски“, 2013, 119–131.

В статията се разглеждат двата български превода на „Мечо Пух“ от А. А. Милн в техния социокултурен контекст и в светлината на преводознанието и полисистемната теория на превода. В първия превод, публикуван през 1945 г., английската идентичност на текста е преднамерено заличена. Това се дължи не само на политическата обстановка в България към края на Втората световна война, но и на водещите тенденции в българската детска проза през този период. В нея липсва традицията на нонсенса и езиковата игра, ето защо книгата на Милн се приспособява към доминиращите културни модели. Възрастният възприемател е потиснат, надделява ориентацията към малкото дете. Въпреки това този първи превод, както и по-късните му редактирани преиздания, си спечелват завидна популярност сред възрастните, тъй като запълват празнина в приемащата система и започват да функционират като първична литература. Преводът от 2001 г. се отличава с далеч по-висока степен на адекватност спрямо нормите на изходния текст и отдава дължимото на езиковата му сложност. Засиленото словотворчество, играта с езика и използването на нестандартна лексика подчертават ориентацията към възрастния адресат, затова пък внасят известна дисхармония в регистрите и донякъде променят облика на героите. Понастоящем и двата превода функционират пълноценно в българската култура, а съжителството им е свидетелство както за стремежа ѝ към обновление, така и за приемственост между поколенията преводачи и читатели.

6. „Приказка, написана повторно: Питър Пан и неговите български превъплъщения“. *Cross-linguistic Interaction: Translation, Contrastive and Cognitive Studies. Liber Amicorum in Honour of Bistra Alexieva*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014, 215–234.

Статията изследва съществени аспекти от българското битие на „Питър Пан“ от Дж. М. Бари. Тя проследява траекторията на неговата закъсняла рецепция – от превода на адаптирана версия за малки деца в 1942 г. през първото пълно представяне на текста в 1981 г., което все още е видимо ориентирано към по-невръстна читателска публика, до най-новата засега версия от 2011 г., която донякъде възстановява двойствената ориентация на творбата към деца и възрастни, но страда от ред недостатъци, пречещи на пълноценната ѝ реализация. Предаването на повествователните стратегии и стилистичните особености на текста на Бари е анализирано в контекста на състоянието на приемната литература и култура в съответния период, като се правят паралели и с рецепцията му в Съветския съюз. Стига се до заключението, че българската култура все не още познава „Питър Пан“ в цялата му сложност на амбивалентен текст, който пребивава на границата между детската и възрастната литература.

7. „Що е детска литература и какво да правим с нея (според англоезичната теория и критика на XX и началото на XXI век)”. *Литературна мисъл* 1–2/2013, 122–143.

Статията представлява обзор на водещите тенденции в англоезичната критика на детската литература през XX и първото десетилетие на XXI век, ориентиран специално към българска публика. Такъв не е правен досега. Прокарват се паралели с развитието на тази критическа дейност в България, установяващи значителни типологични и тематични паралели до 40-те години, след което пътищата рязко се разделят. Основният фокус е върху начините, по които бумът на теориите след 70-те години преобразява концептуализацията на детето и детската литература в англоезичните изследвания – процес, от който България остава до голяма степен изолирана. Подкрепя се тезата, че запълването на рецепционната празнина е един от начините за преодоляване на застоя, който се наблюдава на българската критико-теоретична сцена в тази област.

8. “The Sins of Children, the Sins of Writers: Narrative Modes and Concepts of Childhood in Ian Mc Ewan’s *Atonement*”. *Език, култура, идентичност*, т. 1 – Езикознание и литературознание. Шумен: Фабер, 2010, 214–220.

Статията съвместява интересите ми в две изследователски области: наратологията и фикционалните репрезентации на детството и предлага прочит на романа на Иън Макюън „Изкупление“, какъвто не ми е известно да е бил правен преди. Опирайки се на теоретични постановки на М. М. Бахтин, Р. Барт и К. Белси, статията разглежда начините, по които жанрово-наративните модуси на романа, реализма, модернизма и постмодернизма, чието взаимодействие е централно за романа, се обвързват с етапите в съзряването на главната героиня и се прокарват през вкоренените в културата стереотипи за детството (невинното дете, демоничното дете, детето изкупител). Защишава се тезата, че бинарната опозиция дете–възрастен служи за матрица на метанаративната проблематика в романа – размисъла върху естеството и функциите на „разказването на истории“, последиците от него и етичната отговорност на разказвача. На свой ред проблематизацията на повествователните модуси денатурализира „детето“ и оголва същността му на съвкупност от културно обусловени наративи.

Публикации [9] и [10] са свързани с темата на докторската ми дисертация („Романите на Е. М. Форстър: от монологичност към диалогичност“), защитена през юни 2007 г., и представляват продължение на изследванията ми в тази област.

9. “Cultural Politics and Narrative Voice in E. M. Forster’s *A Passage to India*”. *Politics and/in Aesthetics* (Selected Papers from the International Conference of the Aristotle University of Thessaloniki and the St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo). Thessaloniki: 2007, 171–181.

Централна за постколониалните прочити на последния Форстъров роман, „Пътуване към Индия“, е тезата за културния империализъм на повествователя и за повествованието като акт на реколонизация, чрез бинарно противопоставените репрезентации на „Индия“ като фигура на отсъствието и хаоса и на „Запада“ като универсална човешка норма. Настоящата статия оспорва подобни тези (напр. в публикации на Сара Сюлери, Бренда Силвър, Бенита Пари, Бет Лъндън), почиващи на презумпцията за отчетливо обособен разказвачески глас, който въпреки своите колебания и амбивалентност е в крайна сметка безнадеждно впримчен в дискурса на ориентализма. През Бахтиновата диалогика се предлага оригинална алтернативна интерпретация на повествователните стратегии в романа и взаимовръзката им с културните политики. Основната теза е, че в „Пътуване към Индия“ не съществува „чист“ повествователски глас, а поредица от идентификации с разнообразен набор от дискурси. Демонстрира се, че самото понятие „глас“ е функция на хибридността и контаминацията.

10. “E. M. Forster’s Novel *Howards End: The Discredited Synthesis*”. *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“*, ФКНФ, т. 97–98, 2008, 191–212.

Статията представлява прочит на романа на Е. М. Форстър „Хауардс Енд“ в светлината на основни постановки във философската антропология на М. М. Бахтин и типологията му на романното слово: монологичност и диалогичност, хибридизация, двугласно слово, зона на героя, образ на идеята. Романът се разглежда като критика на затвореното, монологично съзнание, работещо в бинарни категории. В противовес на утвърдените критически мнения, че „Хауардс Енд“ търси изход от самоизолацията и фрагментацията на индивида и обществото в модерната епоха чрез постигане на диалектически синтез, статията открива в романа целенасочено дискредитиране на синтеза като монологичен и пагубен за другостта. В такава светлина се преосмислят и традиционните тълкувания на епиграфа на романа. Влиза се в полемика и с преобладаващите схващания за авторитарния, всезнаещ автор разказвач, който чрез повествователните похвати на класическия реалистичен роман потиска автономния глас на героите и служи за епистемологичен и ценностен център. Чрез комплексен анализ на ниво сюжет, герои, композиция, повествователен метод и стил се подкрепя тезата за разказвача като основен диалогизиращ фактор в романа, който чрез самоирония и хибридизация подкопава самата идея за център и внушава представата за личността като изграждаща се на границата на индивидуалните съзнания и за целостта като динамична, относителна, междуличностна категория.

11. Морпурго, Майкъл. *Каспар, котешкият принц*. София: Фют, 2011.

12. Морпурго, Майкъл. *Сянка*. София: Фют, 2012.

13. Сейнт Джон, Лорън. *Тайната на малкия залив*. София: Фют, 2012.

14. Морпурго, Майкъл. *Слон в градината*. София: Фют, 2013.

Представените четири превода, без да имат академичен характер, са пряко свързани с научноизследователските ми интереси и представляват мост между идеите и позициите,

защитени в теоретичните ми разработки, и преводаческата практика. Те правят достъпни за българските читатели няколко от най-стойностните образци на английската литература за деца от последното десетилетие. По-специално Майкъл Морпурго е смятан за един от „съвременните класици“ на детската литература в световен мащаб, носител на званието „Детски лауреат на Великобритания“ (2003–2005). Представените преводи са част от процеса на синхронизация на българската рецепция със съвременните тенденции в английската детска литература, разгледани в последния раздел от трета глава на монографията „Своето в чуждото, чуждото в своето“.

Мария Тинева
Стт